

ZIYORAT VA SAYOHAT ATAMALARINING ETIMOLOGIYASI VA QIYOSIY TAHLILI

*Sh. Alamov¹**Annotatsiya:*

Ushbu maqolada "ziyosat" va "sayohat" soʻzlarining etimologiyasi, ularning mazmunan, maqsadan hamda tarixi bilan qiyosiy tahlili olib boriladi. Ziyosat soʻzi arab tilidagi "زِيَارَة" (ziyora) soʻzidan kelib chiqadi va asosan diniy va maʼnaviy maqsadlardagi tashriflarni anglatadi, xususan Islom tarixida muhim oʻrin tutadi. Sayohat soʻzi esa "سَيَاحَة" (siyaha) soʻzidan kelib chiqib, dunyoviy, madaniy va geografik almashinuvni koʻzlaydi. Maqolada har ikki soʻzning tarixi, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstidagi ahamiyati, shuningdek, ularning oʻzgaruvchanligi va jamiyat hayotidagi oʻrni tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqot natijalari ziyosat va sayohat tushunchalari orasidagi farqlar va umumiyliklarni aniqlash, shuningdek, har ikki tushunchaning madaniy rivojlanishdagi ahamiyatini chuqurroq idrok etish imkonini beradi.

Kalit soʻzlar: Ziyosat, sayohat, etimologiya, Islom, diniy safarlar, maʼnaviy maqsadlar, dunyoviy maqsadlar, geografik kashfiyotlar, savdo, madaniyat, ijtimoiy hayot, tarixiy aloqalar.

doi: <https://doi.org/10.2024/fwga3v14>

Ziyosat va sayohat soʻzlari arab tilidan kelib chiqqan boʻlib, har ikkisi ham odamlarning biror maqsad bilan safarga chiqishini ifodalaydi. Shu bilan birga, ular oʻzaro mazmun va maqsad jihatidan sezilarli farqlarga ega. Ziyosat tushunchasi diniy va maʼnaviy safarlar bilan bogʻliq boʻlsa, sayohat dunyoviy va madaniy hududlarni oʻrganishni anglatadi. Ikkala soʻz ham tarixiy va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega boʻlib, turli zamonlarda va turli xalqlar oʻrtasida rivojlangan. Ular tarixiy jarayonlarda oʻz oʻrniga ega boʻlib, jamiyat hayotida turli yoʻnalishlarda xizmat qilgan.

Bu maqolada biz ushbu ikki soʻzning etimologiyasini chuqurroq tahlil qilishga va ularning tarixi va qoʻllanish davrlarini oʻrganishga harakat qilamiz. Har bir soʻzning paydo boʻlishi, maʼnosi va ularning jamiyatda qaysi davrlarda qanchalik keng tarqalganligi, shuningdek, ularning oʻzaro qiyosiy tahlili ham koʻrib chiqiladi.

Ziyosat soʻzining etimologiyasi. Ziyosat soʻzi arab tilidagi "زِيَارَة" (ziyora) soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, bu soʻzning asosiy maʼnosi biror joyga yoki shaxsga tashrif buyurish, hurmat va ehtirom bilan borishni anglatadi. Ushbu soʻz asl arab tilida diniy va maʼnaviy maqsadlardagi tashriflarni ifoda etgan, ayniqsa islom dinining VII asrdagi paydo boʻlishi bilan uning maʼnaviy ahamiyati oshgan. Etimologiya jihatidan qaralsa, "ziyosat" soʻzi arab tilining "زار" feʼlidan kelib chiqqan boʻlib, bu feʼl borish, tashrif buyurish maʼnolarini anglatadi.

Tarixan, ziyosat qilish Islomda muhim diniy amaliyotlardan biri hisoblanadi. Haj va umra ibodatlarini islomda asosiy farz amallardan biri boʻlib, ular bilan bogʻliq ziyosat tushunchasi musulmonlar hayotida markaziy oʻrin tutadi. Makka va Madinaga tashrif buyurish Islom tarixidagi eng qadimiy diniy marosimlardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, tarixiy shaxslarning mazorlariga ziyosat qilish ham musulmonlar uchun diniy ahamiyatga ega boʻlgan. Masalan, Imom Buxoriy yoki Imom Termiziyning qabrlariga ziyosat qilish musulmonlar orasida keng tarqalgan.

¹ Alamov Shavkat Rahmatovich, SamDChTI, Yaqin sharq tillari kafedrasida katta oʻqituvchisi

Ziyorat soʻzi faqat Islom bilan cheklanib qolmagan. Uning maʼnosi keng va turli madaniyatlarda turli shakllarda namoyon boʻlgan. Misol uchun, turli xalqlar oʻrtasida tarixiy joylarga yoki qadimiy yodgorliklarga tashrif buyurish ham ziyorat deb atalgan. Shuningdek, ulugʻ shaxslarning maqbaralari yoki tarixiy ahamiyatga ega boʻlgan maskanlarga tashrif buyurish ham ziyorat bilan bogʻliq. Xulosa qilib aytganda, ziyorat tushunchasi turli madaniyatlarda oʻziga xos diniy, maʼnaviy va madaniy ahamiyatga ega boʻlib kelgan.

Sayohat soʻzining etimologiyasi. Sayohat soʻzi ham arabcha "سِيَاحَة" (siyaha) soʻzidan kelib chiqqan. Arab tilida bu soʻz "safar qilish", "yurish", "sayr etish" kabi maʼnolarni anglatadi. Etimologiyasiga koʻra, sayohat soʻzi avvalambor yurish, harakat va yangi joylarni kashf qilish bilan bogʻliq. Bu tushuncha oʻrta asrlarda Islom olamida keng tarqalgan boʻlib, musulmon olimlari, savdogarlari va sayyohlari tomonidan ishlatilgan.

Islom tarixida sayohat tushunchasi ilm va savdo bilan bogʻlangan boʻlib, musulmon dunyosida bu soʻz katta ahamiyatga ega boʻlgan. Masalan, Ibn Battuta kabi mashhur sayyohlar dunyo boʻylab yurib, turli mamlakatlarni oʻrgangan va oʻz safarlari orqali yangi bilimlarni jamiyatga yetkazganlar. Buning natijasida sayohat tushunchasi nafaqat safar qilishni, balki yangi joylarni oʻrganish, bilim va tajriba almashishni ham anglatadigan tushunchaga aylangan.

Shuningdek, sayohat tushunchasi dunyodagi turli xalqlar va madaniyatlar oʻrtasidagi aloqalarni mustahkamlash vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Buyuk geografik kashfiyotlar davrida sayohat tushunchasi yanada kengayib, yangi dunyo va mamlakatlarni oʻrganish uchun asosiy vositaga aylandi. Savdogarlar va tadqiqotchilar yangi hududlarni kashf qilib, madaniyatlar oʻrtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarni rivojlantirganlar.

Xususan, XVI-XVIII asrlarda buyuk geografik kashfiyotlar davrida sayohat tushunchasi katta rivojlanishga erishdi. Yevropa va Sharq oʻrtasidagi savdo yoʻllari sayohatning asosiy yoʻnalishlaridan biriga aylanib, jahon savdosi rivojiga hissa qoʻshgan. Hozirgi kunda ham sayohat soʻzi keng maʼnoda ishlatilmoqda. Turizm, ilm-fan safarlari va dunyo boʻylab sayohatlar insonlar hayotining muhim qismiga aylangan.

Mazmun va maqsad. Ziyorat va sayohat soʻzlari mazmun va maqsad jihatidan sezilarli farq qiladi. Ziyorat tushunchasi asosan diniy va maʼnaviy maqsadlarni ifoda etadi. Unga koʻra, odamlar muqaddas joylarga yoki shaxslarga tashrif buyuradi va bu safar maʼnaviy maqsadlarni koʻzlagan boʻladi. Masalan, musulmonlar haj yoki umra ibodatlarini orqali Makka va Madina shaharlariga ziyorat qilishadi. Shuningdek, tarixiy shaxslar yoki ulugʻ avliyolarning qabrlariga tashrif buyurish ham diniy hurmat va ehtirom sifatida qabul qilinadi.

Sayohat tushunchasi esa kengroq maʼnoga ega. U yangi hududlarni oʻrganish, bilim olish va madaniyatlar oʻrtasidagi aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan. Sayohatda asosiy maqsad yangi joylar va xalqlarni oʻrganish boʻlib, bu safarlar odatda dunyoviy va madaniy maqsadlarni koʻzlagan. Sayohat, shuningdek, ilm-fan, savdo va geografik yoʻnalishlarni oʻrganish uchun ham muhim vosita boʻlib xizmat qilgan.

Ishlatish davrlari. Ziyorat soʻzi asosan VII asrda Islom dini tarqalishi bilan keng qoʻllanila boshladi. Makka va Madina kabi muqaddas joylarga tashrif buyurish Islomning asosiy ibodatlaridan biri sifatida qabul qilindi. Bundan tashqari, turli tarixiy shaxslar yoki avliyolarning qabrlariga tashriflar ham ziyorat deb ataldi. Umuman olganda, ziyorat tushunchasi islom dini bilan bogʻliq boʻlib, islom jamiyatining muhim madaniy anʼanasiga aylangan.

Sayohat soʻzi esa XVI-XVIII asrlarda rivojlangan boʻlib, buyuk geografik kashfiyotlar davrida katta ahamiyat kasb etdi. Yevropa va Sharq oʻrtasidagi savdo yoʻllari sayohatni rivojlantirgan va dunyo xalqlari oʻrtasidagi aloqalarni mustahkamlagan. Sayohat tushunchasi ilm-fan va madaniy almashinuv vositasi sifatida ishlatilgan va insonlarning dunyoqarashi va bilimlari rivojida muhim rol oʻynagan.

Xulosa

Ziyorat va sayohat so'zlari, har ikkalasi ham safar qilish, yo'lga chiqish tushunchasi bilan bog'liq bo'lsa-da, ularning mazmuni va maqsadlari turlicha. Ziyorat so'zi asosan diniy va ma'naviy safarlarni anglatadi. Insonlar muqaddas joylarga borib, o'zlarining diniy ehtiyojlarini qondirishadi, ruhiy kamolotga erishishni ko'zlaydilar. Ziyorat qilish asosan islom dinida, ayniqsa, haj va umra ibodatlari bilan bog'liq bo'lib, musulmonlar orasida muqaddas shaharlar va ulug' shaxslarning mazorlariga borish an'anasi shakllangan. Shu sababli ziyorat ko'proq ruhiy va ma'naviy maqsadlarni ifoda etadi.

Sayohat esa dunyoviy va madaniy tushuncha bo'lib, yangi hududlarni, madaniyatlarni va bilimlarni kashf qilishga qaratilgan. Ilm-fan, savdo va madaniy aloqalarni rivojlantirish uchun sayohatlar muhim o'rin tutib kelgan. XVI-XVIII asrlarda buyuk geografik kashfiyotlar davrida sayohatning ahamiyati yanada oshgan va u jahon savdosi hamda bilim almashinuvining asosiy vositasiga aylangan.

Shunday qilib, ziyorat ko'proq insonning ma'naviy hayotiga bog'liq bo'lsa, sayohat bilim va dunyoqarashni kengaytirish maqsadidagi safarlarni ifodalaydi. Ikkala tushunchaning ham ijtimoiy va madaniy hayotda muhim o'rni bor. Ularning tarixi va etimologiyasi turli davrlarda, turli makonlarda shakllangan bo'lib, jamiyatning turli jabhalarida o'z aksini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Dr. Ahmad M. al-Dubayb. *Lexicon of touristic terms (English –Arabic)*. Saudi Commission for Tourism and Antiquities. 2013.
- [2]. مبارك كأحمد عبدالهادي. مصطلحات السفر والسياحة. كلية السياحة والفنادق. الخليج.
- [3]. Гончарова, В. В. "Отражение туристской терминологии в современных отечественных лексикографических источниках." *Вестник Национальной академии туризма* 1 (2006): 81-83.
- [4]. Жумабоева, Зебо Давронбековна. "К вопросу о востребованности сопоставительного изучения терминов сферы туризма в русском и узбекском ЯЗЫКАХ." *Journal of new century innovations* 53.3 (2024): 76-78.
- [5]. Chorshanbiyevich, Qurbonov Bobur. "On the translation of persian complements." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.6 (2024): 266-269.
- [6]. Қурбонов, Бобур. "Мовароуннаҳр ва Хуросон тазкирачилик мактаби шаклланиши" *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, vol. 2, no. 5, 2022, pp. 471-482.
- [7]. Алатов, Шавкатжон. "Arab tilidagi forsha iqtiboslar" *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, vol. 2, no. 3, 2022, pp. 390-395.
- [8]. Аламов, Шавкатжон. "Форсча илдизли арабча сўзларнинг хусусиятлари" *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, vol. 2, no. 6, 2022, pp. 472-476.
- [9]. Қурбонов, Бобур. "'Mazholis un-nafois'" ("the meeting of the elected") and its translations in persian-tajik literature." *Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук* 6 (2020): 236-239.